

KÓNYA LAJOS

Az utolsó nap*

LEHETETLEN megállítani ezt az áradatot! — mondja Bertalan tanár. — Oly szívós és pontos tervszerűséggel jönnek, mint a hangyák. A németek futnak előlük az egész fronton.

— Hát akkor mégsem igaz, amit Tamásék híresztelnek — szól közbe Júlia —, hogy öt-hatszáz partizán csapja ezt a nagy zajt, nem kell félni, visszaverik őket egy-kettőre.

— Naiv és elvakult emberek — folytatja Cser Balázs —, miért nem mennek el a németjeikkel?

Bertalanék ablakai a kövesútra néznek. Dübörög az út órák óta, német páncélosok rohannak szakadatlanul nyugat felé.

— Most hagynak cserben bennünket — mondja keserűen Bertalan László.

— Úgy is lehet mondani — ellenkezik Cser Balázs —, hogy most szabadulunk meg tőlük.

Nem mindenki gondolja így. Lám, Bertalanné is oly ijedten néz a tanítóra, mintha legalábbis hazaárulás lenne, amit mond. A szemközti kapuból meginteghetnek minden elrobogó harckocsinak. A feketezubonyos legényék visszatenek, vidáman, mint akik örülnek, hogy mehetnek már.

— Ezek a Schäfferék is jobban tennék, ha csatlakoznának a katonáikhoz — szól Júlia. Balázs mosolyog, elégedetten szemléli asszonyát. Az utca lassanként elcsendesül, olykor zúg rajta végig valami elkésett motor, aztán csak a füst foszlányai ülnek az eperfák ágain.

— Lehet, hogy két nap múlva a szovjet csapatoknak integetnek ezek is — jegyzi meg Balázs elgondolkodva.

Szép, pirosfényű alkonyat volt, a templom falai halvány narancsszínben váltak ki a kékes háttérből, festeni kellett volna, ha lehetett volna ebben a lelkiállapotban dolgozni. Bertalan, aki különben rajztanár volt a gimnáziumban, észre sem vette, csak Balázs szíve dobbant kicsit fájón, de eltette vágyait jobb időre. Hazafelé mentek, a tanár elkísérte őket a sarokig, az ártézi kútig, ahol mindig trécselt néhány asszony, most is.

— Azt mondják, már itt vannak az oroszok a Fokközben! — mondta az egyik.

— Jaj istenem! — sopánkodott a másik.

Targonca nyikorgott az út szélén, a füves padkán, ahol olyan jó mezítláb menni.

— Honnan jön, Sándor bácsi? — kérdezte Bertalan.

— A tanyáról, a Koplalóból.

* Regényrészlet.

— Aztán mi újság arrafelé? Ott is háború van?

— Hát az imént, ahogy jövök a temetőnél, azt kérdezték a magyar katonák is, hogy mit láttam arrafelé. A temető árkában feküdtek — teszi hozzá magyarzatképpen — puskával, géppuskával, mind felém néztek a puszkacsövek. — Papa, nem látott arra oroszokat? — ezt kérdezték. Megálltam, letettem a targoncát. Mert valami katonákat valóban láttam arrafelé, de nem gondoltam, hogy azok már oroszok lennének. — Hú, papa, tűnjön el innen gyorsan, aztán vigyázzon magára! — mondták a katonák, s izgatottan feküdtek vissza az árokba.

— Nem tudom, miért voltak olyan mérgesek — morogta az öreg, s belekapaszkodott a targonca rúdjaiba.

PINTÉR GYÓGYSZERÉSZÉK megint sírnak, Pestre akarják küldeni a lányokat is. Ferkó már elment, megnyugodtak, hogy most már nem viszik Szibériába. De a lányokat is el kell küldeni a pesti rokonokhoz, mert szörnyű rémhírek keringenek a faluban. Mégis jobb, ha elmennek a lányok, mit lehet tudni, mi igaz, mi nem.

A két lány menne is, nem is.

Balázsék úgy állítanak be hozzájuk, mintha semmi rendkívüli dolog nem volna a világon. — Nem lesz itt semmi baj, hiszen itt vagyunk mi is — ezt mondta a tekintetük.

— Pesten mégis jobb lesz nekik — mondja Pintérné, s két nagy bőrröndöt cipel. — De hogy jutott eszükbe Juditék elküldeni? — kérdezi Júlia. — Hogyan lelkeim? Úgy, hogy ma indítják az utolsó vonatot Budapestre — mondja a gyógyszerész. — S Mária nénéd a fejébe vette, hogy menjenek el a lányok.

Judit karcú, s idegesen, Sára zömök, és nyugodtan csomagol. A ruhafélét begyömöszölik a bőrröndbe, s föléhajlanak, hogy ne lássák szemükben a könnyet, de a könny lecseppen a ruhákra, becsomagolják a könnyeket is.

Odakünn a kertben még nyílnak a rózsák. Virít a rózsza, aztán elhervad, amikor eljön az ideje, de nem csomagol és nem menekül, nem szakad el a földtől. Macska dörgölődzik Judit lábaihoz, meleg szőre majd az otthont fogja jelenteni az emlékezetben. A macska sem menekül, ha mindenki elmegey is, őrizi az üres házat, ha éhen pusztul is.

— Itthagyd a keresztlányodat? — kérdi Júlia. — Judit nem szól, csak az ajka rángatózik.

Jobb magukra hagyni őket — gondolja Balázs. A gyógyszerértárból felhívja Békéscsabát. Az orvossal akar beszélni, ha lehet még. Lehet. Néhány perc múlva hallja a jólismert hangot. Most tréfa nélkül beszél ő is. — Nem mentek el? — Nem. — Te sem? — Én sem. Minek. Semmi értelme sincs. — Minden jót, majd írj, ha lehet! — Ennyi az egész beszélgetés.

— Hát isten veled Juditkám! — hallja Júlia hangját, keserves zokogás a válasz, siessünk, jobb túl lépni ezeken az érzékeny pillanatokon, tulajdonképpen jobb el sem búcsúzni, de ha már itt vagyunk, ki gondolta volna...

Odakint a szomorúságot, a könnyet, a rossz rémhíreket lemossa róluk az eső. Egyszerre lehetetlennek tűnik minden rossz. Friss, hűs levegő csapja arcon őket, a fák megmosdva, tisztán állnak az utak szélén, az embert sem lehet oly rútnak és rossznak hinni, mint egy homályos, dohányfüstös szobában.

Szatmári doktor bicég végig a nagyutcán, kezében lóbálja kopott táskáját. Egy katonának véletlenül átlőtték a lábát, kötözni megy — mondja. — Még véletlenek is vannak? — kérdi Balázs hitetlenkedve. Eszébe jut, hogy a fronton

a katonák ki-kidugták kezüket-lábukat az árokból, jó lett volna egy golyót kapni belé, de a golyó ilyenkor sosem jött, a fejet kellett kidugni csak...

Zsadányi fűszeres a cégtábláját mázolja örült kapkodással, eltünteti a német feliratot, ami Balázs szerint úgyis csak nagyzási hóbort volt ezen a színmagyar földön. Mert mi a fenének is kellett azt kiírni, hogy »Gegründet 1895«? Ki értette? Ki ne értette volna magyarul, ahogy a másik táblán ki volt írva?

Különbén mindenfelé mázolnak, meszelnek. Nem úgy, mint húsvét előtt, nem oly ünnepre készülöben. Csak a bűnöket rejtik, az elmúló világ jeleit semmisítik meg. Meszelnek, meszelnek, hogy semmi se maradjon a feliratokból, a kerítésekre mázolt otromba s immár egészen anakronisztikus jelmondatokból és gúnyiratokból. »Jön Szálasi!« — »Zsidó — Jude« — »Imrédy Zsidó« — ilyen szövegek tűnnek el a meszelők nyomán.

A MENEKÜLTEK utolsó hulláma ment át a falun. Dél volt, az ár egy kicsit megállt ebédszünetet tartani, begyűrődött a mellékutcákba is. Szekerek álltak az utca gyepes szegélyén, saroglyához kötött lovakkal, a dunyhák s párnák közül gyermekek kiáltoztak még egy kis kolbászért az ülésdeszkan falatozó apjuk-anyjuk felé. Az ágyúdörgés sosem volt ennyire közeli, a hangok szinte a kertek alatt hömpölyögték, oly öblösen, hogy félni lehetett: átcsapnak a Berettyó gátján. Tompán, türelmetlen dübörgésekkel zúgott a háború. Am egy robbanás szokatlanul éles és közeli volt, látni lehetett a füstjét is. A szekerek megugrottak, a menekültek abba hagyták az ebédet. Az úton újból megindult a reménytelen áradat nyugatnak. Gyalogos emberek jöttek, egy-két lábast, fazekat, pokrócot, kenyeret cipeltek.

— A Körösnél fel akarják venni a harcot! — újságolta Tamás az utcáról. A tanító a nyitott ablakon hallgatta, nem szólt. Elnézte a sürgő emberi világot, a ház, az ódon kőépület szobái elég magasan álltak ahhoz, hogy sövények, deszkakerítések és léckapuk mögött is látni lehetett a hangyamód futkosó, terhet vonszoló alakokat, akik gödröket ástak fák alatt, kerítések tövében, hogy elrejtsek értékesebbnek hitt tárgyaikat, élelmiszert raktároztak kamrák, padlások rejtett zugaiba. Kovácsék az utolsó pillanatban kimentek megint a tanyára, Bőjténé átbicegett a túlsó oldalról, felköszönt a tanítónak, s bejött a konyhába, Aratónét kérte, hogy jöhessen át a pincébe éjszakára. Ezeknek a kis vályogházaknak nincs pincéjük, az egész utcában ez a kőház az egyetlen, ez az öreg iskolaépület, mely alá van pincézve.

Bőjténé már hozta kis batyuját, vitte a pincébe. Csakhamar Cs. Nagyék is jöttek. A fél utca igényt tartott a pincére.

Cser Balázs nem gondolt semmiféle pince-életre. Legfeljebb tűzérési tűzben, bombázásban kell lemenni, úgysem tart soká az egész. Most, hogy látta a szomszédok igyekvését, megbeszélte az asszonyokkal, hogy egy kis elemózsiát, ruhafélét le kellene vinni, s lecipeltek egy asztalt is. Szalmát teregettek a földre, legyen hová leülni, leheveredni éjszaka.

Délután csend volt egy ideig. Balázsék megint a tornácon ültek, nézték a megbomlott világot. Kicsi Jutka nevetésében gyönyörködtek, aggodalommal szorították magukhoz a gyermek bársonyos arcát. Melegén süttött a nap, szokatlan ereje volt ezen az október eleji délutánon, a fű üde zölden ragyogott, ahogy átsütött rajta a nap, galambok búgtak a háztetőn, az utcán végignyikorogott egy-egy elkésett szekér, csajkák kolompoltak, katonák mentek talán az utolsó kincstári ebédért, s egy öreg menekült jajgatott: Elveszett Magyarország!...

Aztán megint megélenkült a világ. Pintér gyógyszerész kerekezett az állomás felé, kabátokat vitt a lányainak, akik az átforrósodott személykocsikban várták a vonat indulását. A vonat három óraker elindult, az utolsó volt. Néhány robbanás hallatszott, mintha aknák csattantak volna a faluszélen, aztán sok repülő zúgott a nyomott égen, alacsonyan szálltak, valahol a közelben ledobták bombáikat, talán a vonatot keresték, regett a föld, megreszkettek az ablakok.

— Elmegyek egy kis felderítésre — mondta a tanító, s a deszkapalánk mellett kiment a nagyutcára, megállt a takarékpénztár előtti sarkon. Teherautók jöttek dübörögve, mintha menekültek volna valahonnét, a Körös felől, átluggatott üvegekkel, megálltak a takaréknél, s egy sebesültet fektettek a földre, vállánál véres volt a zubbonya. Hosszú német kocsioszlop jött a Körös felől, Ladány felé vonultak, végül csatlakozott hozzájuk a járási leventeparancsnokság három kocsija, két motorkerékpár zárta le a sort, s csak szürke por zászlói lobogtak utánuk egy ideig, aztán kiürült egészen az utca, csak a meglebbenő függönyök mögül néztek ki időnként az emberek.

Cser Balázs megállt a templom előtt. Verebek csiripeltek a zsálok között, az óra félötöt mutatott, aztán ütötte is az időt, gyors, vékony, majd lassú, vastag harangütésekkel. Kopottan, zömöken állt az öreg torony, árván és elhagyottan és gyámoltalanul a haragos ég alatt, elnémult zsolnárok szomorú dallamaira emlékezve, mint egy elagott ember, aki halni készül.

— Törvény, jog, erkölcs, vallás — egy egész világ dől most romjaiba s születik újjá — gondolta Balázs. — Vajon fájdalmas lesz-e? Vajon magáratalál-e ez az elesett, szegény nép?

Elindult hazafelé, gondoljaiba burkolódzva, mint valami pásztor, aki felelős a nyájért, de a nyáj elszéledt a végtelen legelőkön, s nincs bojtár, aki egybeterelje.

Egy asszony futott a bádgosék elhagyott háza felé, s a kitárt ajtón egy piroshuzatú karosszéket cipelt ki, fejére emelte s futni kezdett hazafelé. Egy cigányasszony fehér gyerekkocsit tolt s oly boldog vigyorral, mintha semmi baj nem lenne a világon immár.

Cser Balázs kinyitotta a pinceajtót, és a falakat vizsgálta, elég erősek-e. Nem volt túlságosan bizalomgerjesztő a pince, de hiszen melyik pince az? Legfeljebb szilánkoktól véd, inkább azzal, hogy a föld színe alatt van, mintsem boltjai erősségével. Ezek a bolthajtások már repedeztek, a sárosott föld nedves és dohosszagú, a kis ablakon, mely a szomszéd udvarra nyílt, kékpapír volt, légoltalmi elsötétítésként. A szalmán már volt néhány pokróc, a vakablakban Bójténé kis bőröndje, s a sarokban a ruháskosár, a menekültek gyermekének fekhelye.

A tanító feljött a pincéből. Aratóné már a vacsorát készítette, mely egyben másnapi ebédül is szolgált, nagy fazék tyúklevest főzött, néhány napra valót. Júlia a petróleumlámpa üvegét törölgette, hogy legyen mivel világítani a pincét.

Tamás Ferkó rohant be nagy zajjal, fiatal suhanc, leventesapjában.

— Tanító úr, azt dobolják, hogy minden fegyverfogható ember gyülekezzék a Révész-kastélyban!...

— Igyekezzünk a pincébe — mondta a tanító, ügyet sem vetve a fiatalemberre, aki már rohant is tovább, kezében egy cellövöpuskával.